

УДК 378.126

В.А. ФРИЦЮК,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

У статті досліджено структуру поняття «готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку». Здійснено узагальнення наукових поглядів на структуру поняття «готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку». Сформульовано авторський погляд на трактування досліджуваного поняття та його структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, організаційно-діяльнісного, емоційно-вольового, рефлексивно-оцінного).

Ключові слова: готовність, майбутні педагоги, безперервний професійний саморозвиток, готовність майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку, компоненти, критерії.

Постановка проблеми. Актуальним завданням сучасної вищої педагогічної освіти є забезпечення процесу саморозвитку майбутніх учителів, формування їхньої готовності до безперервного професійного саморозвитку, оскільки соціальним замовленням сьогоденного українського суспільства затребувана особистість конкурентоспроможного педагога, орієнтованого на безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення.

Підготовку майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку тлумачимо як частину фахової підготовки, що наскрізно охоплює всі складники навчально-виховного процесу педагогічного ВНЗ як системи, здійснюється у взаємозв'язку із загальнопедагогічною підготовкою і передбачає етапність формування готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку в єдності адаптаційно-ознайомчого, пошуково-інформаційного, практично-орієнтованого, контрольно-рефлексивного, регулятивно-коригувального етапів.

Уважаємо, що проблему професійного саморозвитку майбутніх педагогів доцільно розглядати крізь призму готовності до його здійснення. У процесі спеціально організованої підготовки у педагогічному ВНЗ має відбуватися формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Тому важливим є з'ясування структури досліджуваного поняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Готовність до різних видів діяльності досліджували М. Артюшина, О. Гончарова, Т. Гуцан, М. Дьяченко, О. Керницький, Л. Кондрашова, О. Кривильова, М. Кулакова, О. Павленко, О. Серняк, В. Улич, Н. Чорна та ін. Попри наявну значну кількість наукових праць і належне розроблення вченими різних аспектів проблем, які є близькими до аналізованої, недостатньо висвітлено цілісне розв'язання завдань безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів, зокрема визначення структури готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Формулювання мети. Мета статті – визначення структури готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз філософських, психологічних, педагогічних, акмеологічних досліджень з проблематики особистості, її розвитку та самовдоскона-

лення дозволили визначити розвиток особистості як зміни, які з часом відбуваються в будові тіла, мисленні чи поведінці людини в результаті біологічних процесів в організмі та впливу оточуючого середовища, а саморозвиток особистості як цілеспрямовану, систематичну, високоорганізовану й творчу діяльність, процес планомірної творчої зміни особистістю власних духовно-ціннісних, морально-етичних, діяльнісно-практичних, чуттєвих, інтелектуальних, характерологічних особливостей для найбільш успішного досягнення своїх життєвих цілей і більш ефективного виконання свого людського, соціального призначення.

На підставі аналізу теоретичних джерел з проблеми дослідження професійний саморозвиток трактуємо як свідому діяльність людини, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її професія. Безперервний професійний саморозвиток майбутнього педагога – це постійний динамічний процес, спрямований на самоорганізацію прогресивних змін у сфері внутрішнього світу особистості студента на шляху досягнення вищих рівнів професіоналізму в педагогічній діяльності.

Процес професійного саморозвитку особистості у філософії розглядають як духовно-практичне перетворення з метою повноти індивідуального самовдосконалення. Філософський аспект аналізу саморозвитку пов'язаний з пізнанням його фундаментальних онтологічних характеристик, з'ясуванням закономірностей саморозвитку. У психології процес саморозвитку особистості трактують як необхідну умову самореалізації особистості, як елемент психологічної реальності, спрямований на досягнення місця й функції саморозвитку в цілісному процесі життєдіяльності. У педагогічних дослідженнях саморозвиток особистості аналізують з урахуванням активного впливу соціального середовища, трактуючи його як прагнення людини збагатити свої індивідуальні якості за допомогою тих видів діяльності, які сприяють їх формуванню чи вдосконаленню. Педагогічні дослідження спрямовані на пошук можливостей впливу на спонукання особистості до саморозвитку, ознайомлення її з засобами саморозвитку.

Узагальнення й систематизація результатів педагогічних і психологічних досліджень дає підстави стверджувати, що найчастіше у структурі «готовності до професійного саморозвитку» особистості дослідники виділяють такі компоненти, як: мотиваційно-ціннісний (П. Горностаї, А. Деркач, Е. Кокарева, С. Некрасова, М. Поплавська, А. Чурсіна та ін.); змістово-мотиваційний (Л. Бондаренко, Н. Масовер, Н. Нікітіна та ін.); ціннісно-орієнтаційний чи аксіологічний (Л. Бондаренко, М. Вієвська, Л. Красовська, Р. Цокур та ін.); світоглядний (М. Вієвська, Л. Красовська та ін.); когнітивний (Л. Бондаренко, О. Гандабура, П. Горностаї, А. Деркач, Е. Кокарева, С. Некрасова, О. Осатапчук, М. Поплавська, Р. Цокур, А. Чурсіна та ін.); праксеологічний (Р. Цокур та ін.); організаційно-діяльнісний, чи технологічний (Л. Бондаренко, М. Вієвська, О. Гандабура, Е. Кокарева, Л. Красовська, Н. Масовер, С. Некрасова, Н. Нікітіна, О. Осатапчук, М. Поплавська, А. Чурсіна та ін.); рефлексивний (Л. Бондаренко, Н. Калініна, Е. Кокарева, М. Поплавська, А. Чурсіна та ін.). Крім вказаних компонентів, окремі дослідники визначають ще такі, менш поширені: емоційний, діалогічний (О. Гандабура); змістово-оцінний, особистісний, функціональний (П. Горностаї, А. Деркач); самопізнання; самовизначення; саморегулюючий і самореалізації (Н. Калініна, Г. Полоз); творчий, організаційний (Е. Кокарева) та ін.

Отже, на сьогодні в науковій і науково-педагогічній літературі відсутній єдиний критеріально-рівневий інструментарій оцінювання стану розвитку готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Багато критеріїв професійного саморозвитку, визначених науковцями, не взаємопов'язані між собою, не становлять єдину типологічну групу, а їх деталізація та визначення спричиняють наукову полеміку. Одержані таким чином експериментальні результати досить складно звести до єдиної системи, розробити єдину структуру «готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку». Тому розробка відповідного інструментарію в нашому випадку базувалася на теоретичних основах і методологічних підходах різних напрямів загальної педагогіки, теорії та методики професійної освіти.

Головним є те, що критерії розвитку «готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку» мають віддзеркалювати загальні сутнісні ознаки, за якими її можна упізнати, визначити й описати, виражати вищий рівень розвиненості якості, бути ідеальними зразками для порівняння з реальними характеристиками цього явища,

а їх сукупність має повністю охоплювати всі суттєві характеристики. Зважаючи на наукове положення про те, що критерії мають бути максимально розгорнутими, включаючи дрібні одиниці вимірювання (показники), подаємо їх розширену характеристику, розглядаючи як індикатори, на основі яких відбуватиметься оцінювання розвитку «готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку», визначення результативності її прояву.

Здійснений аналіз наукових досліджень [1–10 та ін.] засвідчив, що структура «професійного саморозвитку» визначається через наявність таких основних компонентів: мотиваційний (наявність усвідомленої потреби, стійких мотивів для виконання певної діяльності, відповідальність за виконання завдань); когнітивний (наявність певного рівня знань, необхідних для успішного виконання цієї діяльності й саморозвитку); процесуальний (вибір мети, методів, засобів саморозвитку).

Розглянуті підходи до визначення структури «професійного саморозвитку» відрізняються між собою, передусім, переліком складових компонентів, що пов'язано, на наш погляд, з належністю конкретного дослідження до того чи іншого професійного середовища і теоретичної школи, у контексті якої працює дослідник.

Отже, у процесі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виділено такі структурні компоненти «готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку»: мотиваційно-ціннісний (наявність мети (цілей, програм) безперервного професійного саморозвитку; наявність потреби в досягненні мети (стосовно професійного саморозвитку); наявність інтересу (спрямованості) до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності; пізнавальна мотивація, професійна мотивація, мотивація досягнення успіху; ціннісні орієнтації на професійний саморозвиток; усвідомлення особистісного сенсу та значущості безперервного професійного саморозвитку); інформаційно-пізнавальний (системність і глибина фахових знань; ступінь володіння психолого-педагогічними та методичними знаннями; сукупність знань про основи безперервного професійного саморозвитку; знання методів, прийомів і форм безперервного професійного саморозвитку; розвинене логічне і критичне мислення); організаційно-діяльнісний (пізнавальна й творча активність; уміння проектувати свій професійний саморозвиток, спрямувати власну діяльність на безперервний професійний саморозвиток; володіння навичками самоорганізації (цілепокладання, планування діяльності); володіння методами й прийомами безперервного професійного саморозвитку; комунікативні вміння); емоційно-вольовий (наявність позитивної «Я-концепції», впевненість у собі, цілеспрямованість, наполегливість; емоційна стійкість, емоційно-вольова саморегуляція; вольовий самоконтроль, самодисципліна, самоорганізація; здатність до ефективного самоуправління; відповідальність за власний професійний саморозвиток); рефлексивно-оцінний (володіння рефлексивними вміннями в пізнавальній діяльності (самоспостереження, самоаналіз); адекватність самооцінки власних здібностей і якостей; рефлексія власної квазіпрофесійної діяльності; адекватність самооцінки власної готовності до безперервного професійного саморозвитку).

Цілісність цього утворення визначається повноцінним розвитком означених нами компонентів готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Варто наголосити, що кожен з вказаних компонентів передбачає динаміку змін, а у своїй сукупності вони відображають зміст готовності майбутніх педагогів до професійного саморозвитку. Здійснене нами висвітлення сутності та компонентної структури готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку уможливило розроблення критеріїв і показників для діагностики та визначення ефективних способів формування досліджуваного феномена в умовах педагогічного вищого навчального закладу.

Виокремлені компоненти готовності майбутніх учителів до безперервного професійного саморозвитку є взаємозумовленими, які через систему взаємозв'язків у сукупності є цілісним особистісним утворенням. При цьому кожний з компонентів готовності подано тими чи іншими її складовими, які можуть аналізуватися як окремі структурні одиниці.

Висновки. Отже, здійснене виокремлення компонентів, критеріїв і визначення показників готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку сприятиме не лише розподілу студентів під час експерименту за критичним, пасивним, базовим, оптимальним і креативним рівнями готовності, а й оцінюванню ступеня реалізації мети до-

сліджуваного процесу, що відображена в очікуваному результаті науково-методичної системи – підвищенні рівня готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень. На окрему увагу заслуговують такі питання: уточнення механізмів формування готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку; удосконалення підготовки педагогів ВНЗ щодо формування готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку; організація психолого-педагогічного супроводу підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. Успішне вирішення цих питань сприятиме підвищенню якості вітчизняної педагогічної освіти, її інтеграції в європейський освітній простір, забезпечить конкурентоспроможність українських педагогів на світовому ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Л.А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Л.А. Бондаренко. – Київ, 2014. – 235 с.
2. Горностай П.П. Готовность личности к саморазвитию как психологическая проблема / П.П. Горностай // Проблема саморазвития личности: методология и практика. – Луцк, 1990. – С. 126–138.
3. Зязюн Л.І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції: монографія / Л.І. Зязюн. – Київ; Миколаїв: вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 386 с.
4. Колодницька О.Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О.Д. Колодницька. – Хмельницький: б.в., 2012. – 20 с.
5. Кужельний А.В. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / А.В. Кужельний; ДВНЗ «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.
6. Кузікова С.Б. Психологія саморозвитку: навч. посіб. / С.Б. Кузікова; Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка. – Суми: МакДен, 2011. – 149 с.
7. Некрасова С.М. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх магістрів з управління навчальним закладом : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Світлана Миколаївна Некрасова. – Запоріжжя: б.в., 2012. – 20 с.
8. Остапенко Е.О. Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку : метод. рек. / Е.О. Остапенко. – К.: Талком, 2015. – 84 с.
9. Соцький К.О. Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку / К.О. Соцький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. 2014. – № 1. – С. 55–62.
10. Чурсина А.С. Формирование готовности к профессиональному саморазвитию у студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / А.С. Чурсина. – Челябинск. 2011. – 18 с.

References

1. Bondarenko, L.A. (2014). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do profesiinoho samorozvytku u protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky*. Dys. kand. ped. nauk [Formation of readiness of the future teacher of music for professional self-development in the process of instrumental and performing training. Cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 235 p. (In Ukrainian).
2. Hornostai, P.P. (1990). *Hotovnost lychnosty k samorazvitiu kak psykholohicheskai problema* [Readiness of the person to self-development as a psychological problem]. *Problema samorazvitiia lichnosti: metodolohiia i praktika* [The problem of self-development of the person: methodology and practice]. Lutsk, pp. 126-138 (In Russian).

3. Ziaziun, L.I. (2006). *Samorozvytok osobystosti v osvithii systemi Frantsii* [Self-development of the individual in the educational system of France]. Kyiv, Mykolaiv, MDHU im. Petra Mohyly Publ., 386 p. (In Ukrainian).
4. Kolodnytska, O.D. (2012). *Stymuliuvannia profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profiliu zasobamy proektnykh tekhnolohii. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Stimulation of professional self-development of the future teacher of the humanitarian profile by means of design technologies. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Khmelnytskyi, B.v. Publ., 20 p. (In Ukrainian).
5. Kuzhelnyi, A.V. (2014). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia tekhnolohii. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Formation of readiness for professional self-development of the future teacher of technologies. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 20 p. (In Ukrainian).
6. Kuzikova, S.B. (2011). *Psykholohiia samorozvytku* [Psychology of self-development]. Sumy, MakDen Publ., 149 p. (In Ukrainian).
7. Nekrasova, S.M. (2012). *Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnykh mahistriv z upravlinnia navchalnym zakladom. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Formation of preparedness for professional self-development of future masters in management of an educational institution. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Zaporizhzhia, B.v. Publ., 20 p. (In Ukrainian).
8. Ostapenko, E.O. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnykh ekonomistiv do profesiinoho samorozvytku* [Formation of readiness of future economists for professional self-development]. Kyiv, Talkom Publ., 84 p. (In Ukrainian).
9. Sotskyi, K.O. (2014). *Struktura hotovnosti studentiv medychnykh koledzhiv do profesiinoho samorozvytku* [Structure of readiness of students of medical colleges for professional self-development]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia Pedahohika* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Pedagogy], no. 1, pp. 55-62 (In Ukrainian).
10. Chursina, A.S. (2011). *Formirovanie hotovnosti k professionalnomu samorazvitiu u studentov vuza v protsesse izucheniiia psikhologo-pedahohicheskikh distsiplin. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Formation of readiness for professional self-development among university students in the process of studying psychological and pedagogical disciplines. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Cheliabinsk, 18 p. (In Russian).

В статье исследована структура понятия «готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию». **Обобщены научные взгляды на структуру понятия «готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию».** Сформулирован авторский подход к трактовке **изучаемого понятия и его структурных компонентов (мотивационно-ценностного, информационно-познавательного, организационно-деятельностного, эмоционально-волевого, рефлексивно-оценочного).**

Ключевые слова: готовность, будущие педагоги, непрерывное профессиональное саморазвитие, готовность будущих педагогов к непрерывному профессиональному саморазвитию, компоненты, критерии.

The analysis and synthesis of literature allows the author to assert that from the standpoint of acmeology, self-development of an educator can be understood as a desire for self-revelation of prospective teacher's creative potential; a conscious process of professional self-improvement for effective self-realization in future professional activities based on internal aspirations and external influences; purposeful, multifaceted self-transformation that serves to maximise spiritual, moral, and practical self-realization in professional activities.

Key words: readiness, future teachers, continuous professional self-development, readiness of future teachers for continuous professional self-development, components, criteria.

Одержано 32.10.2017.